

FERHUNDE ÖZBAY • Kadın Emegi

İletişim Yayınları 2770 • Araştırma-İnceleme Dizisi 454

ISBN-13: 978-975-05-2680-0

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar - Merve Öztürk

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

FERHUNDE ÖZBAY

Kadın Emeği

Seçme Yazılar

YAYINA HAZIRLAYAN
Şemsa Özar

FERHUNDE ÖZBAY 1944'te Sivas'ta doğdu. Ankara'da büyüdü. İstanbul'da yaşlandı. İlkokulda balerin, ortaokulda terzi, lisede mimar olmak istedi. Hiçbiri aile büyüklelerinden destek görmedi. Babasının yönlendirmesiyle sosyal bilimci oldu. Feminist bir muhalif olmayı kendisi seçti.

1966'da Sosyal Hizmetler Akademisi'nden lisans (şimdi Hacettepe Sosyal Hizmet Bölümü), 1969'da Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü'nden yüksek lisans derecelerini aldı. 1970'te Princeton Üniversitesi'nden demografi diploması ve Michigan Üniversitesi yaz okulundan örnekleme sertifikası aldı. Sosyoloji doktorasını Cornell Üniversitesi'nde yaptı. 1975'te mezun olunca Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nde akademik hayata atıldı. 2006'da Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden emekli oldu. 1982 Ocak ayından, aramızdan ayrıldığı 2015 Nisan ayına kadar Boğaziçi'nde ders vermeyi sürdürdü. Öğrencilerini çok sevdi.

İlk yayını 1968'de yaptı. Kadın emeği, aile, sosyal tarih, nüfus dinamikleri ve politikaları, İstanbul'un değişimi konularında düşündü, okudu, araştırdı, yeniden düşündü. Bu konularda makaleler yazdı. Çeviriler yaptı. İki kitap derledi: *Women, Family and Social Change in Turkey*, UNESCO, Bangkok, 1990; *Küresel Pazar Açısından Kadın Emeği ve İstihdamındaki Değişimler: Türkiye Örneği*, Ankara: KSSGM ve İKGV Yayını, 1998. Ferhunde Özbay'ın makalelerinin ilk cildi *Dünden Bugüne: Aile, Kent, Nüfus* (İstanbul: İletişim Yayınları) 2015'te yayımlandı.

ŞEMSA ÖZAR Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü emekli öğretim üyesidir. Kadın emeği ve istihdamı, sosyal politika ve kadınlar, kalkınma iktisadı, enformel istihdam, mikro ve küçük işletmeler, paramiliter yapılar ve zorunlu göç konularında araştırma ve yayınları bulunuyor. Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG) kurucu üyesidir. 2015-2016 döneminde Uluslararası Feminist İktisat Derneği (IAFFE) Başkanlığı yapmıştır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

FERHUNDE ÖZBAY'IN TÜRKİYE'DE KADIN VE ÇOCUK EMEĞİNİN KAVRAMSALLAŞTIRILMASINA KATKILARI

YILDIZ ECEVİT13

BİRİNCİ BÖLÜM

Kadın Emeği ve İstihdamı Çalışmaları

TÜRKİYE'DE KADIN EMEĞİ VE İSTİHDAMINA İLİŞKİN ÇALIŞMALARIN GELİŞİMİ.....	29
Kadın istihdamındaki artışlar.....	32
İhmal edilenler: Kırsal kesimde kadın emeği.....	36
Çalışmaya karşı tutumlar, doğurganlık ve kadının ikili iş yükü.....	40
Ekonomik kalkınma ve kadın istihdamı.....	44
Kadın işgücü talebini oluşturan faktörler.....	46
Kitap hakkında son birkaç söz.....	51

Eğitim ve İstihdam

SUNUŞ

**KADIN İSTİHDAMI POLİTİKA SÖYLEMİNDE
1970'LERDEN GÜNÜMÜZE DÖNÜŞÜMLER:
"EĞİTİM ŞART" TAN İŞ-YAŞAM DENGESİ VE KAPSAYICI
BÜYÜME HEDEFLİ MAKROEKONOMİK POLİTİKALARA**

İPEK İLKKARACAN.....63

**TÜRKİYE'DE KIRSAL/KENTSEL KESİMDE
EĞİTİMİN KADINLAR ÜZERİNE ETKİSİ**.....77

Eğitimde eşitsizlik.....80

İşgücü ve eğitim.....84

Kırsal kesimde işgücüne katılım.....85

Tarım-dışı işlerin kısıtlı olması.....89

Kadınların yönlendirdiği işler.....90

Çocuklar için istenilen meslekler.....92

Eğitim, medenî hal ve çalışma.....93

Eğitim ve evlenmeler.....95

Eğitim ve doğurganlık.....96

Kadınlara göre eğitimin önemi.....98

Sonuç.....102

**KIRSAL YÖRELERDE KADININ STATÜSÜ,
İŞGÜCÜNE KATILIMI VE EĞİTİM DURUMU**.....107

Türkiye'de kadın nüfusun işgücüne katılma
ve eğitim oranlarındaki değişimler.....108

Kırsal Türkiye'nin sosyal yapısı.....111

Kırsal yörede gözlenen farklı sosyal yapılar: Dört örnek köy.....114

Dört köyde kadınların işgücüne katılma ve eğitim durumları.....118

Dört köyde kadınların statüsündeki farklılaşmalar.....124

Sonuç.....126

KIRSAL VE KENTSEL KESİMLERDE KADIN EMEĞİ.....129

Kadın piyasa emeğinin ölçümündeki sorunlar.....129

Kadın piyasa emeğindeki eğilimler ve farklılıklar.....132

Ev kadınları.....135

Kentsel kesimde çalışan kadınlar.....136

Kentsel kesimde çalışan kadınlar için ulaşılabilir destek sistemleri	138
Kırsal kesimde çalışan kadınlar	139
Kırsal-kentsel bölgelerdeki faaliyet oranlarında görülen değişimler, 1955-1990	140
Sonuç	142

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Emeğin Bütünlüğü

SUNUŞ

KADIN EMEĞİNİN BÜTÜNLÜĞÜ:

ÜCRETLİ VE EVİÇİ ÜCRETSİZ EMEK TARTIŞMALARI

SANIYE DEDEOĞLU	147

KADINLARIN EV İÇİ VE EV DIŞI UĞRAŞLARINDAKİ DEĞİŞME 153 |

Giriş	153
İşgücüne katılım ve kadın işgücünün özellikleri	155
Ereğli’de kadınların işgücüne katılmaları	160
Sosyal statü ve sosyal hareketlilik	162
1950 öncesi dönem	163
1950-1980 dönemi	165
1980 sonrası dönem	169
Sonuç	176

EV KADINLARI 179 |

Giriş	179
Kadınların faaliyetlerinin sınıflaması	182
İşsiz kadınlar	187
Ev kadınlığının toplumsal önemi	188
Ev kadınlığı statüleri	191
Sonuç	194

TÜRKİYE’DE KADIN VE ÇOCUK EMEĞİ 197 |

Türkiye’de çocuk emeğinin temel özellikleri	201
Kadın emeğinde gözlenen çeşitlilik	203
Kadın emeğinin ikincil konumunu sürdürmesinin mekanizmaları	209

Ev Emeği

SUNUŞ

EV İÇİNDE SOSYAL SINIF DİNAMİKLERİ

AYŞE DURAKBAŞA 219

İSTANBUL'DA EV İŞİNDE KULLANILAN ÇOCUK EMEĞİ 227

Kız çocuk nüfusunun büyüklüğü ve temel karakteristiği 228

Saha araştırması 230

Kız çocukları 235

Akrabalarının yanında yaşayan kız çocukları 240

Ücretli çocuk hizmetçiler 242

Sonuç 248

EVLERDE EL KIZLARI: CARIYELER, EVLATLIKLAR, GELİNLER 253

Önsöz 253

Giriş 255

Cariye ve evlatlık kullanımı: Tarihçe 262

Gelinler 269

Aşk ve cinsellik 273

Ev işlerinin düzenlenmesi 277

Kimlik değişimi ve sadakat 280

Sonuç 283

TÜRKİYE'DE EV EMEĞİNİN DÖNÜŞÜMÜ

19. YÜZYILDAKİ OSMANLI EV KÖLELERİNDEN

GÜNÜMÜZDEKİ KAÇAK GÖÇMEN İŞÇİLERE 289

Giriş 289

Osmanlı döneminde zorla göç ettirilen ev köleleri 295

Batılı mürebbiyeler, ücretli dadılar ve hizmetçiler 300

Evlatlıklar 304

Gündelikçiler 311

Göçmen ev işçileri 314

Son birkaç gözlem 318

ÖNSÖZ

ŞEMSA ÖZAR

Sevgili Ferhunde, 8 Nisan 2015 tarihinde aramızdan ayrılmandan önce, kadın emeği üzerine 1979 ile 2011 tarihleri arasında farklı dergi ve kitaplarda basılmış olan dokuz makalesini bir “Seçme Yazılar” kitabı yayımlamak amacıyla bir araya getirerek İletişim Yayınları’na göndermiş. Ne yazık ki beklenmeyen gidişle bu girişimi kendisi tarafından sonuçlandırılmadı.

Elinizdeki kitap onu çok seven arkadaşları, öğrencileri ve onu şahsen tanıma fırsatı bulamamış olsalar da yazdıklarından etkilenmiş genç araştırmacı ve akademisyenlerin kolektif çalışmasıyla gün yüzüne çıktı.

Otuz iki yıllık uzun bir döneme yayılan kuramsal yaklaşım, araştırma yöntemleri ve konuları açısından yol gösterici ve ufuk açıcı yazılarını yeniden okurken farklı duygular yaşamamak mümkün değildi. Çalışmalarından esinlendiği meslektaşlarına duyduğu minneti ifade tarzındaki zarafet, aynı düşüncede olmadıklarını eleştirirken bile verdiği değeri yansıtma biçimi, okuyucularını yanlış yönlendirmemek için gösterdiği kırlı kırk yaran özeni, yakın anlamlı kavramlar arasındaki farkları açıklayışındaki netlik, yazarken çok düşündüğünü satır aralarında fark ettiğiniz üslubu, saha araştırmalarında görüşmecilerini nesneleştirmekten kaçınması, bütün bunlar hepimize aka-

demik çalışmanın *başka* türlü de yapılabileceğini göstermesi ve hatırlatması açısından son derece değerli.

Kitabı yayına hazırlarken bazı hususlara dikkat ettik. Metne yazım hataları dışında müdahale etmemeyi tercih ettik. Bildiğiniz gibi, zaman içinde Türkçe imla kurallarında değişiklik oluyor. Biz ise, okuyucunun dönemin diline ve anlatım tarzına nüfuz edebilmesi açısından Ferhunde nasıl yazdıysa onu korumayı tercih ettik. Ferhunde, “bugün”, “günümüzde” ya da “hâlâ” dediği zaman lütfen makalenin basıldığı tarihe bakmayı unutmayın. 70’li yıllarda zorunlu eğitimin 5 yıllık ilkokul olduğunu, Türk lirasından 2005 tarihinde 6 sıfır atılmadan önce hep milyonlarla konuşulduğunu hatırlayın. Ferhunde’nin bir makalesinde dediği gibi: “... tartışmaların hangi toplumsal koşullar altında yaşayan kadınları, hangi dönemlerde incelediği de [sonuçlarda] önemli farklılıklar yaratabilmektedir.” Kitabı okurken, bu sözünü unutmayın. Bu vesile ile, kitaptaki makalelerin düzeltmelerini büyük bir özenle yapan Arzu Ünal, Ayşe Durakbaşa, Belgin Tekçe, Didem Danış, Füsun Ertuğ ve Taylan Acar’a çok teşekkürler.

Kitabın Giriş yazısını sevgili Ferhunde’nin çağdaşı ve arkadaşı, kadın emeği konusunda hepimizin ufkunu açan hocalarımızdan Yıldız Ecevit yazdı. Tarihi bir perspektiften Ferhunde’nin kavramsal ve yöntembilimsel katkılarını her zamanki kapsayıcı üslubuyla değerlendiriyor. Kendisine minnettarız.

Ferhunde’nin kendisinin belirlediği ve başlıklarını yazdığı bölümleri yazılarıyla Ayşe Durakbaşa, İpek İlkaracan ve Saniye Dedeoğlu sunuyor. Bu sunuş yazılarında, Ferhunde’nin Türkiye’deki kadın emeği yazımına öncülük ettiği makalelerini günümüz çalışmaları bağlamında ve aynı zamanda kendi uzmanlık alanları ve araştırmaları ile birlikte değerlendiriyorlar. Bu sunuş yazıları Türkiye’deki kadın emeği araştırmalarının geldiği noktayı görmek açısından önemli olduğu kadar, 1970’lerden başlayarak Ferhunde’nin de içinde olduğu feminist mücadelenin serüvenine de ışık tutuyor. Kitaba ve kadın emeği yazımına yaptıkları değerli katkıları için Ayşe, İpek ve Saniye’ye çok teşekkürler.

Son olarak, Ferhunde'nin büyük olasılıkla akademik yayınlarda saklı kalacak makalelerini bir kitap olarak daha geniş bir okuyucu kitlesine sunan İletişim Yayınları'na ve özellikle bizden desteğini esirgemeyen Kerem Ünüvar'a teşekkürler.

Bense, en çok sevgili Ferhunde'yi kendi kitabıyla anmanın mutluluğunu yaşıyorum.

GİRİŞ

FERHUNDE ÖZBAY'IN TÜRKİYE'DE KADIN VE ÇOCUK EMEĞİNİN KAVRAMSALLAŞTIRILMASINA KATKILARI

YILDIZ ECEVİT*

Türkiye'de kadınların emek kullanımlarının sosyal bilimciler tarafından önemli bir çalışma konusu olarak seçilmesi 1970'li yıllarda başlamış ve konuya artan ilgi bugüne kadar devam etmiştir. Kırsal alanlarda ve kentlerde yaşayan kadınların emek kullanım biçimlerinin özgüllükleri, aralarındaki farklar, tarihsel ve toplumsal olarak gözlenen değişimler ilgi uyandıran ilk sorulardır. Bu soruların merkezinde kadınların 1950'lerden itibaren işgücüne katılım oranlarında gözlenen sürekli düşüşün nedenleri ve üretim süreçlerinden çekilen kadınlara ne olduğu yer almaktadır. Zaman geçtikçe bu sorular çeşitlenmiştir. Kadın emeğinin ikincil konumunu sürdürmesinin mekanizma-

(*) Prof. Yıldız Ecevit bir sosyologdur. İngiltere'de Kent Üniversitesi'nde yüksek lisans ve doktora eğitimi görmüştür. Kadın konulu ilk çalışması, bu üniversitede, Sosyoloji ve Sosyal Antropoloji dalında Türkiye'de ücretli kadın emeği üzerine hazırladığı doktora tezidir. 1980 tarihinden itibaren feminist kuram ve metodoloji, kadın emeği ve kadın yoksulluğu, kadın girişimciliği, kadın örgütlenmesi, sivil toplum ve sosyal politika konularında bilimsel projeler yürütmüş, makaleler, kitaplar ve kitap bölümleri yazmıştır. 1988-2017 yılları arasında Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmış, 1996-2017 yılları arasında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı'nın başkanlığını yapmıştır. Halen aynı üniversitede kısmi zamanlı öğretim üyesi olarak dersler vermektedir. Akademik çalışmalarını yanında Türkiye'deki kadın hareketi içinde aktif rol oynamış ve bir kadın hakları savunucusu olarak kadın örgütlenmesine katkıda bulunmuştur.

ları nelerdir? Kadın emeği ve istihdamı arasındaki ilişkiler genel olarak nasıl değişmekte, hangi örüntüler ortaya çıkmaktadır? Kadınların ücretli istihdamlarında görülen durgunluğun nedenleri nelerdir; makro ve mikro düzeyde ne tür açıklamalar getirilebilir? Kayıt dışı ekonominin büyümesi ile kadınların istihdamı ilişkisi nasıl kurulabilir? Kadınların ücretli çalışmaya yönelik tutumları değişmekte midir? Ev işleri ve bakım sorumlulukları ev dışında bir işte çalışma arzularını ne yönde etkilemektedir? Çalışan kadınların ikili iş yüklerinde bir azalma olmakta mıdır ve bu yük onların çalışma eğilimlerini etkilemekte midir? Bu ve benzeri sorular kadın emeği konusunu çalışan araştırmacıların cevabını merak ettikleri sorulardır.

Bu kitapta makeleleri yer alan Ferhunde Özbay, bu sorulardan bazılarını soran ilk sosyal bilimciler arasındadır ve kadın emeğinin kullanımına dair çalışmaların öncülerindedir. Özbay'ın makalelerini bir araya getiren bu kitaba yazdığım giriş yazısında onun Türkiye'de kadın ve çocuk emeğine yaptığı kavramsal ve yöntembilimsel katkılara yer vereceğim.

Kadınların ücretli işlerde çalışabilmelerinin önündeki engeller uzun yıllar boyunca kadın emeğinin niteliklerine bakılarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Kadınların beşeri sermayeleri, daha özel olarak aldıkları eğitimin türü ve düzeyi bu niteliklerin en çok vurgulanmış olanlarındandır. Özbay, eğitimde cinsler arası eşitsizliklere dikkat çeken birkaç öncü araştırmacıdan biridir. Eğitime ulaşma açısından sadece cinsler arası karşılaştırmalar yapmayıp kırsal ve kentsel kesimlerde yaşayanları da karşılaştırdığında, en dezavantajlı grupların kırdaki yaşayan kadınlar olduğunu açıkça göstermiştir. Eğitim olanakları artıyor olsa da bunlardan en çok ve en önce yararlananların erkekler olduğuna dikkatimizi daha 1970'li yıllarda çekmiştir. Eğitimin her basamağında görülen kadın-erkek eşitsizliğine işaret etmiş, eğitimsiz kadınların kentlerde hemen hiçbir rekabet gücü olmadığını söylemiştir. Hacettepe Üniversitesi'nin *Türkiye'de Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları Araştırması*¹ sonuçlarına dayanarak, eği-

1 Hacettepe Üniversitesi (1973), *Türkiye'de Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları Araştırması*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

timleri ne olursa olsun kadınların evlenme, çocuk doğurma gibi annelik ve ev kadınlığı rollerinin ev dışında ücretli çalışmalarını büyük ölçüde etkilediklerini göstermiş ve kadınların ev ve çocuklarla ilgili sorumlulukları kocaları ve toplumdaki diğer kurumlarla paylaşılmadığı sürece, eğitimlerini kendilerini geliştirmek ve toplumsal üretime etkili bir biçimde katılmak için kulanmaları oldukça zor olacağı düşüncesini savunmuştur.

Kırsal yörelerde kadınların tarımsal faaliyetlerde çalışmaları ve eğitimleri arasında gözlenen olumsuz ilişki anlamlıdır. Kadınların eğitimi buralarda işgücünü etkileyen bağımsız bir değişken değildir. Ama işgücüne katılımın bir ölçüde eğitimi engellediği ileri sürülebilir.

Dikkat edilecek olursa Özbay'ın kırsal ve kentsel kesimlerde kadınların istihdamlarının önündeki engelleri sorguladığı, daha çok da kırsal kesim hakkında yazdığı 70'li yıllarda feminist kuramlar yeni oluşmakta, feminist kavramlar bilim çevrelerinde çok az kullanılmaktadır. Buna rağmen Özbay, Kıta Avrupası, Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan tartışmaları ve kullanılan feminist kavramları düşünce sistemine Türkiye için erken sayılabilecek bir tarihte dahil etmeyi başarmıştır.

Ferhunde Özbay'ın kadın emeği ile ilgili çalışmalarıyla bu alana yaptığı en önemli katkılardan biri, Türkiye bağlamında kadın emeğini tanımlamak ve kategorileştirmektir. Bu çabayı çok sayıda makalesinde görmekteyiz. “Faal-faal olmayan, ev içi-ev dışı gibi kategorileri sürekli olarak sorgulamak ve bilimin diline bile yansıyan egemen ideolojilerin etkilerinden sıyrılmaya çalışmak gerektiğini” söyler.² Özbay'a göre “faal” ve “faal olmayan” nüfus kategorileri “temelde erkeklerin uğraşlarının değerlendirilmesinde elverişli olabilir. Zira bir işte çalışmadıkları zaman erkeklerin oldukça açık nedenleri bulunmaktadır. Örneğin, faal olmayan erkek hastadır, yaşlıdır, irat sahibidir, hapistedir ya da öğrencidir. Yani, ya iş yapamaz durumdadır ya da geçinebilecek paraya sahiptir”.³ Kadınlar içinse bu durum

2 Bu kitapta s. 154.

3 Bu kitapta s. 154.

karmaşıktır. Özbay resmî istatistiklerin “faal olmayanlar” dediği kadınların uğraşlarının ayrıntılı incelenmesini önerir ve böylece ne kadar farklı işler yaparak hanenin ayakta kalmasını sağladıklarını görebileceğimiz konusunda bizi uyarır. Kadınların emek kullanım biçimlerini daha iyi anlayabilmek ve sınıflamak için yaptığı araştırmalarda en büyük yardımcıları yine kadınlardır. Daha ayrıntılı bilgileri onlardan alır.

Özbay, sosyal bilimcilerin “Kırda kadın” veya “Kentte kadın” diye başlayan ifadelerinin çok genelleyici ve bu yüzden hatalı olduğunu ilk dile getirenlerdendir. Hangi kesimde yaşıyor olurlarsa olsunlar, kadınların homojen bir grup olmayıp farklı özelliklere sahip olduklarını aralarındaki bu farkların da önemli olduğunu savunur; bunu kanıtlayabilmek için girişimlerde bulunur. Araştırmacıları “son yıllarda unutulmuş ve ihmal edilmiş köy kadınları”nı daha dikkatli bir gözle incelemeye davet eder ve kendisi de bu çaba içine girer. Büyük ölçüde Tekeli’nin 1977 yılında yaptığı çalışmadan yararlanarak kırdaki aileleri büyük tarım işletmelerinde, orta büyüklükteki tarım işletmelerinde ve küçük tarım işletmelerinde yaşayanlar ve topraksız tarım işçileri (kır proleterleri) olarak sınıflar. Hacettepe Üniversitesi 1975 Köy Araştırması kapsamına giren köylerden bu sınıflamaya karşılık gelecek şekilde dört köy seçerek (Kırşehir, Kırklareli, Trabzon ve Mardin’den) kadınların işgücüne katılımlarının bu gruplar arasında farklılık gösterdiğini açık bir biçimde ortaya koyar. Çalışmasını yaptığı yılların önemli feminist yazarları olan Ester Boserup, Carmen Diana Deere ve Roberto Castillo’nun çalışmalarında sözünü ettikleri küçük tarım işletmelerindeki kadınlarla Türkiye’de bu tür işletmelerde ücretsiz aile işçisi olarak faaliyet gösteren kadınlar arasında paralellikler kurar. Tarımın kadınlaşması söz konusu olsa da “işgücüne katılmanın kırsal yöredeki kadının statüsünü yükseltmediği ve hatta giderek statülerinin düşüklüğünü yansıtan bir değişken haline geldiğini” ileri sürer.⁴

Özbay’a göre, benzer biçimde, kentlerde yaşayan kadınlar da tek tip değillerdir. Sınıfsal konum, yaş, çocukların sayısı ve

4 Bu kitapta s. 127.

eğitim düzeyi gibi özellikler kadınları birbirinden ayırır, statülerinde farklılık yaratır. “Toplum içindeki konumları hesaba katılmadan, ne ev kadınları ne de “alışan kadınlar” üzerine çalışılabilir.”⁵ diyerek sınıfsal konuma vurgu yapar. “Kadınlar toplumsal statülerini ailenin toplumsal statüsü ile zdeştirdiklerinden, aile üyelerinin her birinin statü yükselmesi ya da düşmesi onların sosyal hareketlilik içinde oldukları sanısı verir. Dolayısıyla uğraşlarını ailenin ve özellikle erkek üyelerinin statüsünü artırmaya yöneltirler. Bu aldatmaca yüzünden üretim düşük statülerde katılmalarından, emeklerinin değerini alamamalarından büyük ölçüde Őikyeti olmazlar, haklarını birlikte aramazlar.”⁶ “Türkiye’de henüz kadınların faaliyetleri ile toplumsal statüleri arasında olumlu bir ilişki kurulmamıştır. Hl kadınların toplumsal statülerini belirleyen, ait oldukları ailelerdeki yetişkin erkeklerin ekonomik statüleridir. Ekonomik statüsü yüksek olan erkeklerin ailelerinde kadınların “alışmaları” gerekmemektedir.”⁷ Eğitim, kırsal kesimde olduğunun tersine, kentlere kadınlar için çalışma imknlarını artırıcı bir etki yaratabilir. Özbay’a göre hiç eğitim grmemişlerin kentlerde çalışabilme olanakları kısıtlıdır. Belli bir meslek kazandırmayan orta ya da lise düzeyinde eğitim görmüş kadınların işgücüne katılma oranları düşüktür.⁸ zbay, meslek okulları ve yksekkul mezunları arasında çalışan kadın oranının yükselmekte olduğunu gösteren verileri kullanarak eğitim ile istihdam arasında olumlu bir ilişkinin kurulabileceği tahmininde bulunur.

Özbay’ın Türkiye’de kadın emeğini anlamaya ve analiz etmeye yönelik çabaları sadece kırsalda yaşayan ve kentlere göç etmiş olanlarla sınırlı kalmaz. O 1990’larda pek çok ülkede sorulan ortak bir soruya Türkiye bağlamında yanıt arayan çalışmaları buluşturmak suretiyle de kadın emeği yazınına katkıda bulunur. Bu soru, küreselleşmenin, yeni liberal ekonomik politi-

5 Bu kitapta s. 136.

6 Bu kitapta s. 176.

7 Bu kitapta s. 185-186.

8 Bu kitapta s. 109.

kaların ve yapısal uyum politikalarının kadınlara ne yaptığı sorusudur. Özbay, 1997'de Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişinin ilk senesi tamamlanırken İnsan Kaynağını Değerlendirme Vakfı ile KSGM'nin birlikte düzenledikleri "Gümrük Birliği'nin Kadın Emegi ve İstihdamına Etkisi" sempozyumunda yapılan sunumların ve tartışmaların *Küresel Pazar Açısından Kadın Emegi ve İstihdamındaki Değişmeler* başlıklı bir kitaba dönüşmesini sağlar. Bu kitaba yazdığı giriş yazısında "Türkiye'de dışa açık ekonomik politikaların benimsendiği 1980'li yıllardan başlayarak ve Gümrük Birliği'ne giriş ile perçinleşen bu rekabet ortamında zaten dezavantajlı bir konumda olan kadın emegi ve istihdamına ilişkin sorunlar artma eğiliminde midir? Yoksa, küresel pazara yönelik faaliyetlerin kadın emegine olan gereksinimi artırması nedeni ile kadınlar açısından olumlu etki-lerden söz edilebilir mi?"⁹ gibi iki birbirinin karşıtı soru sorar. Hazırladığı kitapta yer alan araştırmacılar, Türkiye'de kadınlar açısından yapısal uyum politikalarının farklı etkilerini tartışarak bu sorulara yanıt vermeye çalışırlar; makro ve mikro düzeyde analizler yaparlar; hem kadın emeginin arzına hem de piyasada bu emege duyulan talebe bakarlar.

Kadınların emek kullanımları hakkında bilgi sağlayacak istatistiklerin sınırlılığı ve bu durumun yarattığı sorunlar, Özbay'ın birçok çalışmasında vurguladığı bir noktadır. Türkiye'de kadın emegi ile ilgili literatürün genel bir değerlendirmesini yaptığı makalesinde¹⁰ bu çalışmalara toplu halde bakıldığında dikkati çeken sorunlara ve çelişkilere işaret eder. Bu sorunların ilki, kadınların işgücüne katılımları ve istihdamları ile ilgili veri kaynaklarının yetersizliği ve ve istatistiklerin kullanımında araştırmacıların karşılaştıkları güçlüklerdir. Bir başka makalesinde¹¹ de resmî istatistiklerin kadın piyasa emegini doğru kaydetmedeki başarısızlığına yönelik örnekler oluşturur.

9 F. Özbay (1998) (yay. haz.), *Küresel Pazar Açısından Kadın Emegi ve İstihdamındaki Değişmeler: Türkiye Örneği*, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı, İstanbul, s. 1.

10 Bu kitapta s. 29-60.

11 Bu kitapta s. 130